

ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی: بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌ها

Evaluating of action research reports: re-Recognizing the categories and indicators

Mehdi Mohammad Aghaei

Mohammadreza Ahanchian

Hossein Kareshki

مه‌دی محمدآقایی*

محمدرضا آهنچیان**

حسین کارشکی*

Abstract

Action research is an approach to research which practitioners turn to in order to solve existing difficulties and make improvement in problematic situations. The present study aims to develop a valid scale for evaluating action research reports based on recognized categories and indicators of action research. After review of pertinent academic sources of internal and external action research works, 9 basic category and 27 accredited and representative indicator for action research were identified. After that a scale with 50 items was developed. The most important of outcome of the study were a number of representative reliable categories and indicators by which a researcher can design the conduct action research steps. Furthermore the study could gain an important result by developing and accrediting a scale for evaluating action research reports.

Keywords: teacher as researcher, scale, and accreditation

چکیده

اقدام‌پژوهی، شیوه‌ای از پژوهش است که کاربران از طریق آن به پژوهش برای حل مشکلات و مسائل موجود در محیط آموزشی و ایجاد بهبود در موقعیت‌های مسئله‌دار پیش روی خود، می‌پردازند. پژوهش حاضر، با توجه به پیشرفت‌های جدید اقدام‌پژوهی در دهه اخیر و نیاز به بازنگری در شیوه‌های اجرا و همچنین ارزیابی آن، با هدف بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف اقدام‌پژوهی و معرفی آن‌ها به جامعه علمی کشور، به خصوص کاربران اصلی این نوع از پژوهش، انجام شد. هدف آشکار این تحقیق، ساخت ابزاری معتبر و معرف - بر اساس مقوله‌ها و شاخص‌های بازشناسی شده - جهت ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی بود. این پژوهش به لحاظ روشی، با توجه به هدف آن، یک پژوهش توسعه‌ای است. در این راستا، پس از بررسی آثار مهم اقدام‌پژوهی، تعداد نه مقوله اصلی و ۲۷ شاخص معرف برای اقدام‌پژوهی بازشناسی و سپس با تخصیص ۵۰ گویه بر اساس این مقوله‌ها و شاخص‌ها، مقیاسی با عنوان «مقیاس ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی» تدوین شد. یکی از مهم‌ترین دستاوردهای این پژوهش، ارائه مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف اقدام‌پژوهی بود که یک پژوهشگر با استفاده از آن‌ها می‌تواند مراحل تحقیق خود را طراحی کند و به مرحله اجرا بگذارد. علاوه بر این، تحقیق منجر به ساخت یک مقیاس شد که از آن می‌توان برای ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی بهره برد.

واژه‌های کلیدی: معلم پژوهنده، مقیاس، اعتباربخشی

email: aghae807@gmail.com

Received: 09 Apr 2012 Accepted: 21 Jan 2013

* تحقیقات آموزشی

** دانشگاه فردوسی مشهد

پذیرش: ۹۱/۱۱/۰۲

دریافت: ۹۱/۰۱/۲۳

مقدمه

اقدام‌پژوهی، فرآیند جست‌وجوی منظم مشارکتی برای «مشخص کردن موقعیتی نامعین» و کوشش جهت کاهش یا رفع آن است (بازرگان، ۱۳۸۲؛ به نقل از ساکی، ۱۳۸۲). اقدام‌پژوهی، اقدامی است که تحقیق به آن نظم می‌بخشد؛ کوششی شخصی است در راه رسیدن به شناختی که با پرداختن به فرآیند پیشرفت و بهبود به دست می‌آید (هاپکینز، ۲۰۰۲). در زمینه اقدام‌پژوهی تعاریف بسیاری از سوی صاحب‌نظران و اندیشمندان این حوزه ارائه شده است که در تمامی این تعاریف بر تلاش در جهت تغییر در موقعیت- مسئله‌دار- و «بهبود»^۱ آن (مک‌تاگارت^۲، ۱۹۹۱؛ به نقل از ریزون و برادبوری، ۲۰۰۶؛ مک‌نیف، لوماکس و وایتهد، ۱۹۹۶؛ گال، بورگ و گال، ۱۹۹۶؛ مک‌نیف و وایتهد، ۲۰۰۵، ۲۰۱۰)، تأکید شده است. ترکیب واژه‌های «عمل» و «تحقیق» ویژگی‌های اصلی این روش را مورد تأکید قرار می‌دهد: آزمون «ایده‌ها در عمل» به عنوان وسیله‌ای برای افزایش دانش در مورد بهبود برنامه‌های آموزشی، آموزش و یادگیری (کمیس و مک‌تاگارت، ۱۹۸۸). در واقع اقدام‌پژوهی، نوعی مطالعه است که «توسط خود افراد و ضمن کارشان صورت می‌گیرد» (مک‌نیف، لوماکس و وایتهد، ۱۹۹۶). این نوع پژوهش می‌تواند مربیان را قادر سازد که کار خود را ارزیابی کنند. این خودارزیابی^۳ (هاپکینز، ۲۰۰۲؛ مک‌نیف و وایتهد، ۲۰۰۵) و متعاقب آن خود رشددهندگی^۴ اصل مهمی است که اقدام‌پژوهی آموزشی را از سایر روش‌های تحقیق متمایز می‌سازد (وایتهد^۵، ۱۹۹۳؛ به نقل از مک‌نیف، لوماکس و وایتهد، ۱۹۹۶).

هرچند از اقدام‌پژوهی می‌توان در موقعیت‌های مختلف برای توسعه یا بهبود بهره برد؛ اما در بسیاری موارد به منزله روش مناسبی برای کاربرد در محیط‌های یاددهی- یادگیری از پایین‌ترین تا بالاترین سطوح در نظر گرفته می‌شود (رضایی، ۱۳۸۲؛ سرمد، بازرگان، حجازی، ۱۳۷۹). هدف این روش تحقیق، خلق نظریه‌هایی برای زندگی است در مورد این که چطور آموزش، رفتارها را بهتر می‌کند و کارهای جدید را یاد می‌دهد؟ طی اقدام‌پژوهی افراد از خود می‌پرسند: «من چه کار می‌کنم؟ چه طور این موضوع را بفهمم تا بتوانم آن را بهبود ببخشم؟» (لانگ^۶، ۲۰۰۳؛ به نقل از مک‌نیف و وایتهد، ۲۰۰۵). اقدام‌پژوهی، روش معتبری برای رشد حرفه‌ای معلمان در نظر گرفته می‌شود (آهنچیان، ۱۳۸۲؛ به نقل از ۱۳۸۲). در همین رابطه، مک‌تاگارت (۱۹۹۱)، هدف از پرداختن به اقدام‌پژوهی را، استفاده از این روش به عنوان وسیله‌ای برای بهبود عمل می‌داند (به نقل از ریزون و برادبوری، ۲۰۰۶).

1. improvement
2. McTaggart, R.
3. self-evaluative
4. self-developing
5. Whitehead, J.
6. Long, B.

طی سال‌های اخیر، مراجعه آموزش و پرورش به این روش پژوهش، نهضت جدیدی در عرصه تعلیم و تربیت کشور پدید آورده است. بدون قضاوت درباره کیفیت برگزاری «برنامه معلم پژوهنده»، هر ساله در کشور برنامه‌های رسمی تحت این عنوان به اجرا درمی‌آید. معلمان پژوهنده با ثبت و گزارش اقدام‌پژوهی خویش در قالب یک اثر پژوهشی، در برنامه مذکور مشارکت می‌کنند و از این طریق ضمن به اشتراک گذاشتن تجارب خود با سایر معلمان، به نوعی رقابت پژوهشی نیز می‌پردازند. هرچند این اقدامات نشانه ژرف‌اندیشی در تلفیق کارکردهای نظام آموزشی با پژوهش و توسعه است؛ در عین حال، مراقبت از حُسن انجام آن از حساسیت بالایی برخوردار می‌باشد. در این رابطه، یکی از بنیادی‌ترین و جدی‌ترین مؤلفه‌های تعیین‌کننده حُسن انجام برنامه‌های اقدام‌پژوهی، مسئله اعتبار^۱ اقدام‌پژوهی است. واکاوی و بازاندیشی در مقوله‌ها، استخراج شاخص‌ها و تهیه یک ابزار روا و پایا برای ارزشیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی، بر جایگاه آن در میان سایر روش‌های تحقیق می‌افزاید و در ضمن با تأمین نظر داوران و تضمین رضایت مجریان نسبت به وجود دقت نظر کافی در ارزیابی آثار اقدام‌پژوهی، میزان اعتراض به دقت و صحت ارزشیابی این روش تحقیق را کاهش می‌دهد. ارزیابی از گزارش‌های تحقیق همواره یک موضوع چالشی برای پژوهشگران و سفارش‌دهندگان تحقیق بوده است (ویرسما و یوزر، ۲۰۰۴؛ بلک، ۱۹۹۳). نبود فهم درستی از مفهوم اقدام‌پژوهی و فقدان چارچوبی معتبر^۲ و قابل قبول از مقوله‌ها و شاخص‌های معرف^۳ این نوع پژوهش، هم در بُعد نظری و هم عملی، مسئله آفرین خواهد بود. به طور خاص، بررسی شواهد نشان می‌دهد که بین متخصصان در رابطه با «آنچه اقدام‌پژوهی هست» اتفاق نظر کامل وجود ندارد. به عنوان نمونه مک‌نیف، لوماکس و وایتهد (۱۹۹۶)، با اشاره به اظهار نظر اشتن‌هاوس^۴ (۱۹۷۵)، که معتقد است: «پژوهش «پرس‌وجوی نظام‌دار و همگانی است»، در مورد کاربرد این ایده در اقدام‌پژوهی معتقدند: «شما می‌توانید از این تعریف در طرح اقدام‌پژوهی خود سود ببرید؛ اما نباید به آن بسنده کرد. زیرا این تعریف ضرورت دست‌زدن به اقدام را که برای اقدام‌پژوهی بسیار جدی است در نظر نمی‌گیرد» (مک‌نیف، لوماکس و وایتهد، ۱۹۹۶). آیا اقدام‌پژوهان، زمانی که وجود مشکلی را در موقعیت آموزشی خود، احساس کردند؛ واقعاً مطابق با آنچه از اقدام‌پژوهی انتظار می‌رود به طور سیستماتیک و نظام‌یافته و طبق شاخص‌های معتبر در قالب یک چارچوب قابل اتکا به اقدام‌پژوهی می‌پردازند؟

این چارچوب که می‌تواند بر اساس مراجعه به منابع دست اول و معتبر علمی تهیه شود، ارزش آن را خواهد داشت تا از منظر صاحب‌نظران و متخصصان این حوزه مورد بازبینی، داوری و اعتبارگذاری قرار

---

1. credibility
2. reliable
3. representative
4. Stenhouse, L.

گیرد. به طوری که هم در معرفی دقیق این نوع از پژوهش به جامعه هدف، یعنی اقدام‌پژوهان شاغل در آموزش و پرورش یا سایر دستگاه‌ها مؤثر باشد و هم بتواند به عنوان ابزاری معتبر در جهت ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی، کاربرد داشته باشد. از این‌رو، مسئله‌ای که پژوهش در سطح بنیادی‌تر با آن مواجه بود، شناسایی مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف اقدام‌پژوهی است. روشن شدن این امر در یک رابطه تعاملی با مفهوم اقدام‌پژوهی به درک درست و دقیقی از این روش تحقیق کمک خواهد کرد. برای دستیابی به این هدف‌ها پژوهشگران درصدد بازشناسی، تشخیص و تدوین شاخص‌هایی برای یک اقدام‌پژوهی صحیح برآمدند. این مقوله‌ها و شاخص‌ها در تهیه مقیاسی به کار گرفته شد تا برای ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی مورد استفاده قرار بگیرد. در راستای تحقق دو هدف محوری «بازشناسی و تعیین مقوله‌ها^۱ و شاخص‌های^۲ معتبر اقدام‌پژوهی که معرف حقیقی این روش تحقیق باشد»؛ و «تهیه و اعتباریابی مقیاس ارزیابی از آثار اقدام‌پژوهی»، سه سؤال زیر مدنظر قرار گرفت.

۱- مقوله‌های معتبر معرف روش اقدام‌پژوهی کدام است؟

۲- شاخص‌های معتبر معرف برای ارزیابی از آثار اقدام‌پژوهی کدام است؟

۳- با چه مقیاسی می‌توان با استفاده از مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف، گزارش‌های اقدام‌پژوهی را ارزیابی کرد؟

به منظور طراحی دقیق چگونگی تحقیق و اجرای آن، پیشینه تجربی مورد بررسی قرار گرفت. مرور پیشینه تحقیق نشان داد که تاکنون در ایران و خارج از کشور، مطالعه‌ای به منظور تحدید مفهومی، شناسایی مقوله‌ها و استخراج شاخص‌های اقدام‌پژوهی صورت نگرفته است. در ضمن روشن شد، مقیاس‌هایی که برای ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی، مورد استفاده است یا دارای مبانی نظری قوی و روش معتبر اعتبارسنجی نیستند یا آن را اعلام نکرده‌اند.

روش

جامعه آماری، نمونه و روش اجرای پژوهش

این پژوهش از بُعد هدف یک پژوهش توسعه‌ای بود. هدف تحقیق بازشناسی و تعیین مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف اقدام‌پژوهی و متعاقب آن ساخت و تدوین «مقیاس ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی»^۳ بود. این هدف بر مبنای مقوله‌ها و شاخص‌های بازشناسی شده پی‌گیری شد. هدف کاربردی ضمنی، ارائه یک الگوی گسترده‌تر از اقدام‌پژوهی به جامعه علمی کشور- در جهت دستیابی کاربران به دیدگاهی فراتر از الگوهای موجود اقدام‌پژوهی در زمینه اجرا و همچنین ارزیابان برای ارزیابی

---

1. categories
2. indicators
3. Evaluation Scale of Action Research reports

ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی: بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌ها

از گزارش آن - در نظر گرفته شد. برای دستیابی به اهداف پژوهش، ابتدا آثار مهم اقدام‌پژوهی (تالیفات داخلی یا آثار مهم خارجی در این زمینه) بررسی شد، آنگاه مقوله‌ها و شاخص‌های این نوع از پژوهش از منظر متخصصان صاحب‌نام حوزه اقدام‌پژوهی بازشناسی گردید و سپس بر مبنای این مقوله‌ها و شاخص‌ها، مقیاسی شامل مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف مربوط به اقدام‌پژوهی تهیه و اعتبارگذاری شد.

مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف آن‌ها و همچنین تمامی گویه‌های این مقیاس پس از مطالعه آخرین و قوی‌ترین منابع - داخلی و خارجی معتبر در زمینه اقدام‌پژوهی - و از میان نظرات صاحب‌نظران و متخصصان این حوزه احصاء شد. تعدادی از این آثار عبارتند از: مک نیف، لوماکس و وایتهد، ۱۹۹۶؛ مک‌نیف و وایتهد، ۲۰۰۹؛ مک‌نیف و وایتهد، ۲۰۱۰؛ مک‌این‌تاش، ۲۰۱۰؛ تومال، ۲۰۱۰؛ بازرگان، ۱۳۸۷؛ مهرمحمدی، ۱۳۷۹؛ ساگور، ۲۰۰۵؛ کوشای، ۲۰۰۵؛ کاستلو، ۲۰۰۳؛ قاسمی‌پویا، ۱۳۸۹؛ ایرانی و بختیاری، ۱۳۸۲؛ سیف‌اللهی، ۱۳۸۴.

تصمیم‌گیری درباره روایی و پایایی^۱ تحقیق، بستگی به معیار تحقیق دارد. در تحقیقات کیفی، روایی^۲، پیامد پایایی و ثبات است (گل افشانی، ۲۰۰۳). صاحب‌نظران بر سر ضرورت بررسی روایی و پایایی یافته‌های به‌دست آمده از تحقیقات کیفی، با یکدیگر اختلاف دارند. با وجود این، همه آن‌ها اتفاق نظر دارند که منظور از روایی و پایایی در تحقیقات کیفی، با آنچه در خصوص تحقیقات کمی مطرح است، تفاوت دارد. در این تحقیق، روایی و پایایی مقیاس تهیه شده برای گزارش‌های اقدام‌پژوهی مورد سنجش قرار گرفت. جهت تأیید روایی ابزار پژوهش، نظرات چهار نفر از متخصصان صاحب‌نام اقدام‌پژوهی کشور که امکان دسترسی به آن‌ها وجود داشت، شامل (آهنچیان، بختیاری، ساکی و قاسمی‌پویا ۱۳۸۹) - که هر کدام دارای ترجمه یا تالیف آثاری مهم در زمینه اقدام‌پژوهی هستند و در جامعه علمی کشور در این حوزه مرجع شناخته می‌شوند و یکی از مدرسان برجسته و صاحب تالیف در حوزه اقدام‌پژوهی (سیف‌اللهی) و تعداد دیگری از متخصصان در این زمینه جمع‌آوری و مدنظر قرار گرفت. هدف از این اقدام عبارتند از:

-تایید «تمامیت» مقوله‌های معرف اقدام‌پژوهی؛

-تایید «تناسب» شاخص‌ها با مقوله‌ها؛

-تایید «شفافیت» شاخص‌ها؛

-تایید تناسب عبارت‌ها یا گویه‌ها با شاخص‌ها؛

-تایید شفافیت گویه‌ها؛

-تایید «کفایت» گویه‌ها (عدم وجود گویه‌های باطل یا خنثی)؛

1. reliability

2. validity

-تایید ضرایب هر شاخص و هر گویه؛

-تایید نحوه محاسبه امتیازات؛

-تایید ساختار فنی مقیاس یا ترکیب کلی آن از لحاظ ترتیب مقوله‌ها، ترتیب شاخص‌ها، ترتیب گویه‌ها.

این امر در مراحل اولیه با اقدامی مشابه تکنیک دلفی^۱ (سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۸) صورت گرفت. هرچند دلفی، با طرح یک سؤال کلی آغاز می‌شود؛ اما در اینجا چون تعداد مقوله‌ها و شاخص‌ها بسیار زیاد بود، متخصصان در معرض گویه‌های معینی قرار نداشتند. مقوله‌ها و شاخص‌های مستخرج از منابع معتبر برای متخصصان ارسال می‌شد و پس از دریافت نظرات و ترکیب و تجمیع آن‌ها، در مرحله بعد باز به صورت مکتوب در اختیار آنان قرار داده می‌شد. این مسیر رفت و برگشتی (تا بیش از ۳ بار رفت و برگشت) در مرحله نخست تا تصمیم‌گیری درباره مقوله‌ها و شاخص‌هایی که برای مقیاس قطعی فرض شد، ادامه یافت. پس از آن در مرحله بعد و پس از احراز روایی محتوایی مقیاس، به منظور بررسی ثبات در نتایج ارزیابی بر اساس مقیاس جدید، تعداد ۵ گزارش کامل اقدام‌پژوهی یکسان در اختیار دو تن از متخصصان (آهنچیان، ساکی) و دو نفر از ارزیابان زبده آثار اقدام‌پژوهی استان قم، قرار داده شد. هدف از این اقدام آن بود که این گزارش‌ها توسط این افراد و با استفاده از مقیاس ارزیابی محقق‌ساخته مورد ارزیابی قرار گیرند. پس از آن، با «محاسبه ضریب توافق کندال»^۲ (هومن، ۱۳۸۷؛ کنور، ۱۹۸۰)، ضریب هماهنگی (توافق) داوران در ارزیابی از گزارش‌هایی یکسان با مقیاس محقق ساخته، محاسبه و ضریب % ۶۲۵ به دست آمد. همچنین ضریب همبستگی اسپیرمن نیز، بین نتایج حاصل از ارزیابی داوران، ۷۰٪ محاسبه گردید.

یافته‌ها

سؤال اول پژوهش: مقوله‌های معتبر معرف روش اقدام‌پژوهی کدام است؟

جهت دستیابی به پاسخ سؤال اول پژوهش، با استفاده از نظرات صاحب‌نظران و متخصصان حوزه اقدام‌پژوهی - در مورد مراحل، ویژگی‌ها، مقوله‌ها و شاخص‌های اقدام‌پژوهی - که از منابع گوناگون مربوط به این صاحب‌نظران و متخصصان جمع‌آوری شده؛ پژوهشگران به انتخاب، تلخیص و عرضه داده‌های کیفی جمع‌آوری شده در این زمینه در قالب ماتریس (میلز و هوبرمن^۳، ۱۹۸۴؛ به نقل از سرمد، بازرگان و حجازی، ۱۳۸۸) پرداختند. در وهله اول، مقوله‌های اصلی پژوهش اقدام‌پژوهی که - با توجه به نظر هر یک از متخصصان حوزه اقدام‌پژوهی احصاء شده‌اند - در قالب ماتریسی به شرح ذیل اعتباریابی و ارائه شد و در نهایت، شاخص‌های مربوط به این مقوله انتخابی نیز (به همین صورت) مشخص شدند.

1. Delphi Technique
2. Kendall's coefficient of concordance
3. Miles, M. B., & Huberman, A. M.

پس از ارائه مقوله‌های مورد نظر صاحب نظران و متخصصان اقدام پژوهی و اعتباربخشی آن‌ها- توسط ماتریس‌های فوق- تعداد نه مقوله، به عنوان مقوله‌های اصلی اقدام پژوهی- توسط پژوهشگر به شرح ماتریس فوق و با توجه به اشتراک نظر صاحب نظران و متخصصان حوزه اقدام پژوهی- انتخاب و به ترتیب زیر مشخص شد:

- عنوان یا موضوع پژوهش؛
- مقدمه پژوهش (بیان مسئله، اهداف، سؤالات و دغدغه پژوهشگر)؛
- بررسی پیشینه (بررسی انتقادی ادبیات موضوع)؛
- جمع‌آوری اطلاعات (شواهد ۱)؛
- تحلیل و تفسیر داده‌ها؛
- راه‌حل‌ها و اقدامات (انتخاب، اجرا، ارزیابی، اصلاح «تغییر یا تعدیل» و اعتبار)؛
- جمع‌آوری اطلاعات (شواهد ۲)؛
- اعتبار و مشروعیت پژوهش؛
- گزارش اقدام پژوهی.

سؤال دوم پژوهش: شاخص‌های معتبر معرف برای ارزیابی از آثار اقدام پژوهی کدام است؟

پس از بازشناسی مقوله‌های اصلی اقدام پژوهی؛ پژوهشگران به استخراج شاخص‌های معرف و معتبر هریک از مقوله‌های فوق پرداختند. اعتبار هریک این شاخص‌ها، با استفاده از نظرات صاحب نظران و متخصصان اقدام پژوهی،- به همان روشی که در پاسخ به سؤال اول و برای بازشناسی مقوله‌ها توضیح داده شده است- احراز شد. در نهایت ۲۷ شاخص معرف و معتبر برای نه مقوله بازشناسی شده- به شرح فوق- بازشناسی و اعتباربخشی شد که به دلیل رعایت حجم مقاله حاضر و بیان موجز گزارش این پژوهش، از ارایه این ماتریس خودداری شد.

سؤال سوم پژوهش: با چه مقیاسی می‌توان با استفاده از مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف، گزارش‌های اقدام پژوهی را ارزیابی کرد؟

چنان که در قسمت روش توضیح داده شد، به منظور تعیین ضریب پایایی ابزار^۱، ضریب توافق کندال (ضریب هماهنگی یا توافق داوران) و همچنین، ضریب همبستگی اسپیرمن بین نتایج حاصل از ارزیابی

---

۱. محاسبه Reliability به منظور تعیین ضریب پایایی ابزار و میزان ثبات آن در ارزیابی از یک گزارش اقدام پژوهی صورت پذیرفته است که این امر- چنانچه توضیح داده شد- خود به احراز روایی مقیاس می‌انجامد.

ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی: بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌ها

داوران از گزارش‌هایی یکسان با مقیاس محقق‌ساخته، محاسبه گردید. نتایج نشان داد، این ضرایب برای نشان دادن پایایی مقیاس ارزیابی که در آن داوران با آسودگی خاطر و بدون محدودیت، یک متن طولانی را ارزشیابی می‌کنند، مطمئن و قابل اعتماد است. پژوهشگران، پس از طی مراحل مختلف اعتبارگذاری و احراز روایی، مقیاس ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی را با تعداد نه مقوله، ۲۷ شاخص و ۵۰ گویه معتبر و معرف، به شکل ذیل تهیه و ارائه نمودند.

مقیاس ارزیابی از گزارش اقدام‌پژوهی (م. آ. ک)^۱

مقوله	شاخص‌ها و گویه‌ها	نظر				
		۴	۳	۲	۱	۰
عنوان	<ul style="list-style-type: none"> • بیان واضح، قابل درک و مختصر عنوان؛ عنوان گزارش روشن، رسا، قابل درک و مختصر است. • معرف و متناسب بودن عنوان؛ عنوان معرف مسئله‌ای است که از طریق اقدام‌پژوهی قابل پژوهش است. عنوان متناسب با ارزش‌ها و مسائل حرفه‌ای پژوهشگر انتخاب شده است. • عنوان بیانگر تغییر؛ عنوان نشان‌دهنده تغییر در وضعیت نامطلوب در جهت بهبود است. 					
مقدمه (بیان مسئله، اهداف و دغدغه پژوهشگر)	<ul style="list-style-type: none"> • توصیف زمینه اقدام‌پژوهی و تشریح روشن مسئله؛ زمینه اقدام‌پژوهی حاضر- موقعیت مسئله‌دار موجود- به خوبی توصیف شده است. مسئله پژوهش به روشنی شرح داده شده است. • بیان روشن اهداف پژوهش؛ اقدام‌پژوه، به بیان واضح اهداف اقدام‌پژوهی خود پرداخته است. • تشریح دغدغه اصلی پژوهشگر و ارائه تجارب بیانگر این دغدغه؛ پژوهشگر به تشریح روشن و دقیق دغدغه اصلی خود (مسئله/ مشکلی که با آن مواجه بوده) پرداخته است. اقدام‌پژوه به بیان تجاربی که موجب پیدایش دغدغه و پی‌بردن به وجود مسئله برای او شده، پرداخته است. تجارب مذکور خواننده (گزارش) را برای وجود یک مشکل واقعی و قابل پژوهش مجاب می‌کند. • بیان سؤال اصلی تحقیق؛ سؤال اصلی تحقیق به روشنی بیان شده است. • فهرست توصیفی مفاهیم و/ یا اصطلاحات؛ فهرستی توصیفی و جامع از تعریف مفاهیم و/ یا اصطلاحات، ارائه شده است. 					
بررسی پیشینه	<ul style="list-style-type: none"> • ارائه آگاهی نسبی خود به ادبیات مرتبط با موضوع پژوهش؛ اقدام‌پژوه در رابطه با موضوع تحقیق، اطلاعات مفیدی را جمع‌آوری و ارائه کرده است. • بازنگری، نقد و نتیجه‌گیری از ادبیات؛ پژوهشگر از بازنگری و نقد ادبیات پژوهش- در جهت افزایش دانش موضوعی و یافتن مبنای منطقی برای پژوهش- نتیجه مناسبی گرفته است. 					

۱. (م. آ. ک) مخفف نام تدوین‌گران مقیاس مذکور (محمدآقایی، آهنچیان، کارشکی)

ادامه مقیاس ارزیابی از گزارش اقدام پژوهی (م. آ. ک)

مقوله	شاخص‌ها و گویه‌ها	نظر
		۴ ۳ ۲ ۱ ۰
جمع‌آوری اطلاعات (شواهد) (۱)	<ul style="list-style-type: none"> • جمع‌آوری اطلاعات (توصیف وضع موجود)؛ فرآیند جمع‌آوری داده‌ها به روشنی توضیح داده شده است. محقق اطلاعات لازم پیرامون مسئله راه جمع‌آوری کرده است. اطلاعات (داده‌های) جمع‌آوری شده، با مسئله اصلی پژوهش مطابقت دارد. • ارائه (معرفی) شواهد از میان اطلاعات؛ شواهد ارائه شده، از وجود مسئله‌ای واقعی پشتیبانی می‌کند. 	
تحلیل و تفسیر داده‌ها	<ul style="list-style-type: none"> • تحلیل داده‌ها؛ تفسیر داده‌ها، بر یک مبنای منطقی و موقف که مورد تأیید همکاران منتقد پژوهش بوده، انجام شده است. در گزارش نشان داده شده است که با مشارکت و کمک همکاران منتقد، مطالب ضد و نقیض و کم اثر در تفسیر داده‌ها تفکیک شده‌اند. پژوهشگر از روش تحلیل کمی یا کیفی مناسبی- در تحلیل داده‌ها- استفاده کرده است. • نتایج تحلیل داده‌ها؛ نتایج تحلیل و تفسیر داده‌ها، به روشنی توضیح داده شده‌اند. 	
راه‌حل‌ها و اقدامات (انتخاب، اجرا، ارزیابی، اصلاح و اعتبار)	<ul style="list-style-type: none"> • انتخاب (پیشنهاد) راه‌حل‌ها و اقدامات؛ تحلیل و تفسیر داده‌ها به پیشنهاد راه‌حل‌های- موقتی- منطقی و مورد تأیید همکاران و گروه منتقد انجامیده است. اقدامات انتخاب شده و جزئیات آن‌ها، به خوبی توصیف شده‌اند. اقدامات انتخابی منطبق با مشکل /مسئله موجود هستند. اقدامات انتخاب شده (پیشنهادی)، به‌وسیله یافته‌ها حمایت می‌شوند. پژوهشگر با مشورت صاحب‌نظران و همکاران به انتخاب و گزینش راه‌حل‌ها و اقدامات بهینه پرداخته است. • اجرای راه‌حل‌ها و اقدامات؛ راه‌حل‌ها و اقدامات انتخابی، عملی و قابل اجرا هستند. راه‌حل‌ها و اقدامات انتخابی مطابق با جزئیات توصیف شده، پیاده شده‌اند. • ارزیابی راه‌حل‌ها و اقدامات؛ اقدام‌پژوه با طرح سئوالات انتقادی به ارزیابی فرآیندی و مداوم از نتایج پس از اجرای راه‌حل‌ها و کسب بازخورد لازم، پرداخته است. • اصلاح (تغییر یا تعدیل) راه‌حل‌ها؛ پژوهشگر پس از دریافت بازخورد، به تغییر یا تعدیل راه‌حل‌ها پرداخته است. • اعتبار راه‌حل‌ها و اقدامات؛ از وجود همکاران منتقد و سایرین در اعتباریابی راه‌حل‌ها و اقدامات در مراحل مختلف (انتخاب تا تعدیل) بهره گرفته شده است. 	

ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی: بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌ها

ادامه مقیاس ارزیابی از گزارش اقدام‌پژوهی (م. آ. ک)

مقوله	شاخص‌ها و گویه‌ها	نظر				
		۴	۳	۲	۱	۰
جمع‌آوری اطلاعات (شواهد ۲)	<ul style="list-style-type: none"> • جمع‌آوری شواهد بهبود؛ شواهد کمی و کیفی) دال بر ایجاد وضعیت مطلوب و بهبودی که محقق مدعی حصول آن است، ارائه شده است. شواهد ارائه شده، برای پذیرش تغییر و بهبود ادعا شده؛ کفایت می‌کند. شواهد، مبتنی بر اطلاعات منظم، منطقی و جمع‌آوری شده از روش‌های منطقی است. • هماهنگی شواهد ۲ با شواهد ۱؛ اطلاعات مربوط به شواهد ۲ به‌گونه‌ای قابل مقایسه با اطلاعات شواهد ۱ ارائه شده است. • نتیجه‌گیری از شواهد ۲؛ پژوهشگر با نتیجه‌گیری از شواهد ۲، به دیدگاه روشنی در مورد روند پژوهش _ادامه و یا اتمام کار یا بازگشت به مراحل قبل_ دست یافته است. 					
اعتبار و مشروعیت پژوهش	<ul style="list-style-type: none"> • تشکیل گروه نقاد؛ گروهی نقاد متشکل از همکاران، ناظر بیرونی و مشاوران، جهت اعتباربخشی به مراحل مختلف پژوهش، از طرف محقق تعیین و تشکیل شده است. محقق در فرآیند انجام پژوهش، همواره از نظرات گروه نقاد استفاده کرده و در گزارش خود به تاثیرات آن‌ها توجه داشته است. • فرآیند اعتباربخشی یافته‌ها؛ محقق فرآیند معتبرسازی یافته‌ها و نتایج حاصل از آن‌ها را توصیف نموده است. • رعایت مسائل اخلاقی؛ در تمام مراحل پژوهش، ملاحظات اخلاقی توسط پژوهشگر رعایت شده است. 					
گزارش اقدام‌پژوهی	<ul style="list-style-type: none"> • عنوان‌های اصلی و فرعی؛ سرفصل‌ها و عناوین اصلی و فرعی به‌درستی تنظیم شده‌اند (مطابق با مراحل منطقی اقدام‌پژوهی). • نگارش و سازمان‌دهی مطالب؛ گزارش به‌گونه‌ای سازمان‌دهی شده است، که خواننده براحتی به موضوعات و مباحث اصلی آن دسترسی پیدا کند. گزارش عاری از غلط‌های املائی و چاپی است. از دستور زبان فارسی (علائیم نگارشی)، به‌طور مناسب و بجا استفاده شده است. چکیده‌ای مناسب در آغاز گزارش تدارک دیده شده است. پیشنهادات مناسبی از سوی محقق در زمینه‌ی موضوع مورد تحقیق، برای کمک به پژوهشگران بعدی ارائه شده است. شیوه‌ی مناسب استناد (مآخذنویسی)، در گزارش و همچنین در فهرست منابع رعایت شده است. پیوست مناسبی از مدارک و مستندات پژوهش ارائه شده است. گزارش، قابلیت طرح به عنوان سند مفید آموزشی (درحوزه مورد تحقیق) را داراست. 					

بحث

مهم‌ترین هدف این پژوهش، شناسایی مقوله‌ها و شاخص‌های معتبر و معرف اقدام‌پژوهی، به منزله مبنای تهیه مقیاسی برای ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی بود. دستاورد علمی این مطالعه، از طریق تحقق این هدف حاصل شد. توسعه و بهبود پژوهش‌های تربیتی، نیازمند انجام مطالعاتی مشابه این است.

این دستاورد در عمل نیز، می‌تواند به پژوهشگران جوانی که خواهان انجام اقدام‌پژوهی هستند، کمک نماید. در ضمن یافته‌های این تحقیق می‌تواند به برنامه‌ریزان برنامه‌های توسعه انسانی و دست‌اندرکاران پژوهش، در شناخت و ارزیابی از برنامه‌ها و گزارش‌های اقدام‌پژوهی یاری کند. دستاوردهای مفروض این کمک‌ها استفاده بهینه از منابعی است که همه ساله در قالب بودجه پژوهشی از سوی سازمان‌های مختلف کشور از جمله آموزش و پرورش به این امر اختصاص می‌یابد. توسعه روش‌های تحقیق تربیتی، مستلزم نگاه مجدد متخصصان روش تحقیق به کژاندیشی‌ها و کج‌فهمی‌هایی است که در طول زمان و ناخواسته در درک دقیق یک روش تحقیق و در نتیجه، در انجام آن رخ داده است. «اکنون، با بازاندیشی در روش‌های پژوهش و ارزیابی آموزشی، بازسازی فرآیندهای پژوهش و بازآفرینی توان پژوهشگران آموزشی در ایران، می‌توان امید داشت که تحقیقات آموزشی، به ایفای نقش مورد انتظار نزدیک‌تر شوند» (بازرگان، ۱۳۸۷). در این پژوهش، به حوزه اقدام‌پژوهی به عنوان یکی از گسترده‌ترین زمینه‌های تولید و تکثیر پژوهش‌ها و تحقیقات-کاملاً مرتبط و نزدیک به میدان عمل آموزشی، به ویژه در بحث روش اجرا و ارزیابی نتایج آن- پرداخته شد. ورود این پدیده نوظهور، هرچند دارای سابقه چندانی در عرصه تعلیم و تربیت ما نیست؛ اما به زعم متخصصان این قلمرو پژوهشی، تنها نوع از پژوهش‌های آموزشی است که در آن فاصله بین پژوهشگر و موضوع مورد پژوهش، کم‌تر از هر نوع روش پژوهشی دیگر است (مک‌اینتاش، ۲۰۱۰). اقدام‌پژوهی می‌تواند بین نظریه و عمل پیوند برقرار نماید و مشکل شکاف بین میدان پژوهش و میدان آموزش را تا حد زیادی کاهش دهد؛ نتایج آن را کاربردی و عملیاتی کند و از این طریق بر عمل آموزشی تأثیر بگذارد (مک نیف، لوماکس و وایتهد^۱، ۱۹۹۶، ۲۰۰۵ و ۲۰۰۹؛ گال، بورگ و گال^۲، ۱۹۹۶؛ مک‌فرسون و نونز^۳، ۲۰۰۴؛ کوشای^۴، ۲۰۰۵؛ کاستلو^۵، ۲۰۰۳؛ مک‌گاجن^۶، ۱۹۸۲؛ به نقل از مهرمحمدی، ۱۳۷۹؛ تومال، ۲۰۱۰). شاید بتوان این ویژگی را ویژگی طلایی اقدام‌پژوهی نامید. زیرا دغدغه تمامی پژوهشگران در سایر روش‌های پژوهشی، کاربرد یافته‌های تحقیقاتشان است و این امر به صورت کاربردی در فرآیند اقدام‌پژوهی متبلور شده و توسط اقدام‌پژوهان عملی می‌گردد (مهرمحمدی، ۱۳۷۹). اما آنچه در مقطع کنونی در مورد اقدام‌پژوهی، چگونگی فرآیند انجام و همچنین، ارزیابی آن مطرح است؛ این است که در یک بررسی اجمالی از آثار معلمان پژوهنده، نوعی پراکندگی و عدم همسویی در استفاده از مقوله‌ها و عناوین پژوهشی برای انجام مراحل مختلف این نوع از پژوهش و آشفتگی در نحوه گزارش تحقیق از سوی استفاده‌کنندگان آن به چشم می‌خورد. این امر را می‌توان ناشی

-
1. McNiff, J., Lomax, P., & Whitehead, J.
  2. Gall, M., Burg, W., & Gall, J.
  3. McPherson, M., & Nunes, M. B.
  4. Koshy, V.
  5. Costello, G. M.
  6. McGutcheon, G

ارزیابی گزارش‌های اقدام‌پژوهی: بازشناسی مقوله‌ها و شاخص‌ها

از عدم ارائه الگویی یکپارچه و مناسب از (عناوین، مراحل اجرا، مقوله‌ها و حتی شاخص‌های) این نوع پژوهش، به صورت معتبر و معرف و همچنین، قابل قبول از منظر علمی و مطابق با دیدگاه صاحب‌نظران و اندیشمندان این حوزه پژوهشی به کاربران آن دانست. به نظر می‌رسد، این امر موجب خدشه‌دار شدن وجهه علمی و پژوهشی این آثار، به خصوص در مورد اعتبار اینگونه پژوهش‌ها، شده است.

در پژوهش حاضر، پژوهشگران ضمن درک ناهماهنگی و عدم همسویی مذکور و همچنین، با توجه به خلاء پژوهش‌هایی مناسب در حوزه اقدام‌پژوهی، کوشیدند تا با استفاده از منابع و آثار دست اول در زمینه اقدام‌پژوهی و با دریافت اجماع نظر متخصصان این روش تحقیق، به رفع این نقیصه بپردازند تا الگویی یکپارچه و در ضمن معتبر و معرف از مقوله‌ها و شاخص‌های اقدام‌پژوهی ارائه نمایند. این الگو که برای کاربردی‌تر شدن، به مقیاس تبدیل شد، می‌تواند به همه کسانی که به نوعی با این حوزه از پژوهش‌های آموزشی مرتبطند- به طور اعم- و به معلمان پژوهنده- به طور اخص- در دستیابی به چارچوب مفید و قابل اعتماد در تهیه آثار اقدام‌پژوهی و همچنین، ارزیابی آن‌ها یاری رساند. علاوه بر این، می‌توان به چشم‌اندازی اشاره کرد که با استفاده از نتایج این پژوهش قابل ترسیم است و آن، ایجاد همسویی و هماهنگی بین شیوه اجرای اقدام‌پژوهی و تدوین گزارش آن از سوی کاربران و چگونگی ارزیابی از این گزارش‌ها توسط ارزیابان است. انجام این پژوهش با محدودیت‌هایی از نظر دسترسی به متخصصان اقدام‌پژوهی در خارج از کشور و برخی از متخصصان این روش در داخل کشور همراه بود. به علاوه چنانچه امکان ارزیابی از گزارش‌های اقدام‌پژوهی در مقیاس ملی فراهم می‌شد، بر غنای یافته‌ها، می‌افزود.

در پایان بر خود لازم می‌بینیم از استادان ارجمند؛ آقایان دکتر ساکی، دکتر قاسمی‌پویا، دکتر بختیاری و آقای سیف‌اللهی که در انجام این پژوهش، نهایت همکاری و همراهی را با پژوهشگران داشته‌اند، تشکر و قدردانی به عمل آوریم.

منابع

- آهنچیان، م. ر (۱۳۸۲). اقدام‌پژوهی: راهی به سوی رشد حرفه‌ای (ویرایش)، از: رضا ساکی، اقدام‌پژوهی: راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس. تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- ایرانی، ی.، و بختیاری، ا. (۱۳۸۲). روش تحقیق عملی/اقدام‌پژوهشی. تهران: انتشارات لوح زرین.
- بازرگان، ع. (۱۳۸۲). روش اقدام‌پژوهی (ویرایش)، از: رضا ساکی، اقدام‌پژوهی: راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس. تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- بازرگان، ع. (۱۳۸۷). روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته: رویکردهای متداول در علوم رفتاری. تهران: نشر دیدار.
- رضایی، م. (۱۳۸۲). چیستی و چرایی اقدام‌پژوهی (ویرایش)، از: ساکی، رضا، اقدام‌پژوهی: راهبردی برای بهبود آموزش و تدریس. تهران: انتشارات پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- سرمد، ز.، بازرگان، ع.، و حجازی، ا. (۱۳۸۸). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. تهران: نشر آگاه.

- سیفاللهی، و. ا. (۱۳۸۴). *اقدام‌پژوهی (پژوهش حین کار)*. آموزش یک دوره کامل روش تحقیق اقدام‌پژوهی همراه با مثال‌ها و نمونه‌های واقعی. تهران: انتشارات عابد.
- قاسمی پویا، ا. (۱۳۸۹). *راهنمای عملی پژوهش در عمل*. تهران: وزارت آموزش و پرورش، پژوهشکده تعلیم و تربیت. کاستلو، پ. ج. ا. (۲۰۰۳). *اقدام‌پژوهی*. ترجمه محمدرضا شادرو. تهران: انتشارات آگاه.
- کنوور، د. ج. (۱۹۸۰). *آمار ناپارامتری کاربردی*. ترجمه سیدمقتدی هاشمی پرست. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- کوشای، و. (۲۰۰۵). *اقدام‌پژوهی، پژوهشی در جهت بهبود عملکرد (راهنمای عملی)*. ترجمه مهدی نامداری پژمان. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.
- گال، م.، بورگ، و.، و گال، ج. (۱۹۹۶). *روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی (ج ۲)*. ترجمه احمدرضا نصر و همکاران. تهران: ارسباران.
- مهرمحمدی، م. (۱۳۷۹). *اقدام‌پژوهی: رویکردی مؤثر در حرکت نظام‌های پژوهشی انسانی- اجتماعی به سوی تعادل*. مجله مدرس علوم انسانی، ۴، ۱۴۸-۱۴۱.
- مهرمحمدی، م. (۱۳۷۹). *جستارهایی در پژوهش در قلمرو آموزش و پرورش*. تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- مکنیف، ج.، لوماکس، پ.، و وایتهد، ج. (۱۹۹۶). *اقدام‌پژوهی، طراحی، اجرا، ارزشیابی*. ترجمه محمدرضا آهنگچیان. تهران: انتشارات رشد.
- هومن، ح. ع. (۱۳۸۷). *استنباط آماری در پژوهش رفتاری*. تهران: انتشارات سمت.

References

- Black, T. (1993). *Evaluating social science research: An introduction*. London: SAGE.
- Hopkins, D. (2002). *A Teacher's Guide to Classroom Research*, (3rd ed.), Buckingham: Open University Press.
- Kemmis, S., & McTaggart, R. (1998). *The action research planner*. Victoria, Australia: Deakin University Press.
- McIntosh, P. (2010). *Action Research and Reflective Practice: Creative and visual methods to facilitate reflection and learning*. London and New York: Routledge.
- McNiff, J., & Whitehead, J. (2005). *All you need to know about action research*. London: SAGE Publications.
- McNiff, J., & Whitehead, J. (2009). *Doing and writing Action Research*. London: SAGE Publications.
- McNiff, J., & Whitehead, J. (2010). *You and Your action research Project (3rd Ed.)*. London: London and New York: Routledge.
- Reason, P., & Bradbury, H. (Eds). (2006). *Handbook of action research: The concise paperback edition*. London: SAGE Publications.
- Sagor, R. (2005). *The Action Research Guidebook: A Four-Step Process for Educators and School Teams*. London: SAGE Publications.
- Tomal, D. (2010). *Action Research for Educators (2nd ed.)*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Education.
- Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The qualitative report*, 8, 597-607
- Wiersma, W., & Jurs, S. (2004). *Research Methods in Education: An Introduction. 8th Ed*. NJ: Allyn & Bacon